

לנהל את המלחמה הקודמת: כיצד אנלוגיות שגויות מעצבות את המלחמה הבאה

למידה מניסיון העבר לשם טיוב תהליך קבלת ההחלטות בעתיד היא ללא ספק נחוצה, אולם בכל האמור בדבר נכונות החברה להקרבה, יש לזכור כי היא מושפעת בעיקר משיקולי עלות-תועלת רציונליים - כמו למשל ההישג שהמלחמה טומנת בחובה, תפיסת האיום ומטרות המלחמה. מלחמות וייטנאם ולבנון השנייה כמקרי בוחן

כוחות אמריקניים בווייטנאם. מלחמה זו נחרתה בזיכרון כמלחמה שהציבה מעל כל מחלוקת את הידיעה הברורה שהציבור האמריקני לא יתמוך במלחמה ממושכת ומרובת נפגעים המרוחקת מהמולדת. צילום: pixabay

רלוונטיים ולהסיק מסקנות בנוגע לתרחישים עתידיים ולחיזוי תוצאות אפשריות. ואולם אנלוגיות יכולות להוביל בנקל גם לתוצאות הרסניות, בפרט במקרים שבהם נעשה בלקחים שימוש לא נכון, או במקרה שבו המצב הנוכחי אינו הולם במדויק את נסיבות המקרה ששימש לצורך ההשוואה. במאמר זה אראה כיצד לקחים שגויים בנוגע לכושר העמידה החברתי שהופגן במלחמת עבר ממושכת, מייצרים הטיה קוגניטיבית בקרב מקבלי ההחלטות ומשכנעים אותם כי החברה לא תתמוך במלחמה ממושכת נוספת, וכיצד הטיה זאת משפיעה על ההכנות למלחמה הבאה ועל אופן ניהולה.

"היסטוריה הנלמדת באמצעות אנלוגיה שופכת אור על ההשלכות האפשריות של מצבים בני השוואה, ואולם כל דור צריך לקבוע לעצמו אילו נסיבות הן בנות השוואה"

(הנרי קיסינג'ר)

אין חולק שלקחי העבר מעצבים רבות מהבחירות של קובעי המדיניות בני זמננו. בהיעדר תיאוריות מוגדרות היטב שיכולות להדריך מקבלי החלטות בהסקת מסקנות בדבר תוצאות אפשריות, חוקרים רבים פונים לאירועי עבר המאופיינים בנסיבות דומות כדי להיעזר במידע לצורך התמודדות עם סוגיות עכשוויות. ההשוואה מאפשרת להקיש היקשים

ד"ר פנינה שוקר, חוקרת סוגיות של ביטחון לאומי, דעת קהל ומדיניות חוץ. משמשת כמרצה במרכז האקדמי שלם ובמכללה לפיקוד טקטי וכחוקרת במכון ירושלים לאסטרטגיה ולביטחון (JISS)

אנלוגיות היסטוריות כמקור לעיוותי תפיסה

פסיכולוגים קוגניטיביים רבים סבורים כי הנטייה להקיש טבועה בכל בן אנוש, וכי מדובר בתהליך חיוני שמטרתו להפוך את העולם שמסביבנו להגיוני. בהתמודדותם עם מורכבות מבלבלת ועם חוסר ודאות מובנה, בני אנוש זקוקים ל"קיצורי דרך" שיאפשרו להם לעבד מידע בדרך זולה ומהירה יותר.¹ גם חוקרי מדע המדינה והיסטוריונים מסוימים סבורים כי לקחי העבר, המשמשים לאנלוגיות היסטוריות, מעצבים את בחירות המדיניות של מקבלי החלטות בני זמננו.² לפי רוברט ג'רוויס, "אירועים בין-לאומיים קודמים מספקים למדינאי טווח של מצבים שניתן להעלותם על הדעת, ומאפשרים לו לזהות דפוסים וקשרים סיבתיים שעשויים לסייע לו להבין את העולם".³ יש נטייה ללמוד מאירועים שהייתה להם השפעה עמוקה, שהתרחשו לאחרונה, שנצפו ממקור ראשון ושהתרחשו בתקופה מעצבת בחייו של המנהיג. לקחים הנלמדים מניסיון אישי צפויים להיות דומיננטיים במיוחד בתהליך קבלת החלטות.⁴ דה-רוואן ומינץ סבורים כי לעיתים קרובות, אנלוגיות היסטוריות עשויות להוביל להטיות קוגניטיביות.⁵

מחקרי שדה הוכיחו כי אנשים מעניקים בשיטתיות ובאופן בלתי מידתי משקל רב יותר לאמונות קודמות, ופחות למידע חדש. לפיכך עדכון תפיסותיהם הוא לעיתים קרובות איטי ובלתי יעיל. דפוס זה מוסבר בספרות העוסקת בהטיה קוגניטיבית במונחים של התמדה באמונות עקב תשומת לב סלקטיבית, דיסוננס קוגניטיבי והטיות אחרות. דוגמה קלסית לרתיעה מעדכון אמונות בתגובה למידע חדש היא כישלון המודיעין הישראלי ב-1973. הדרג המדיני, הדרג הצבאי וקהיליית המודיעין חלקו את האמונה שמצרים לא תצא למלחמה ללא היכולת להשמיד את חיל האוויר הישראלי, ושסוריה לא תצא למלחמה ללא מצרים. הואיל והתנאי הראשון לא התקיים, פריסת כוחות מצריים וסוריים בסמוך לגבולות ישראל פורשה כתרגילים צבאיים מצריים וכמהלכים הגנתיים סוריים, ולא כהכנה למתקפה.⁶

אנלוגיות יכולות להוביל בנקל לתוצאות הרסניות אם נעשה שימוש לא נכון בלקחים או אם המצב הנוכחי אינו הולם במדויק את מקרה העבר שבו נעשה שימוש לצורך האנלוגיה.⁷ מיי טוען בספרו כי ההיקשים ההיסטוריים שעושים מנהיגים מטעים אותם כמעט ללא יוצא מן הכלל, והוא מציע דרכים שבהן מקבלי החלטות יוכלו לעשות בהיסטוריה שימוש טוב יותר.⁸ לפיכך, טען קיסנינג'ר, "היסטוריה הנלמדת באמצעות אנלוגיה שופכת אור על ההשלכות האפשריות של מצבים בני השוואה, ואולם כל דור צריך לקבוע לעצמו אילו נסיבות הן בנות השוואה".⁹

בנוגע לתפיסת כושר העמידה החברתי, חוקרים רבים טוענים כי רגישות חברתית לאבדות עשויה להשתייך לאו דווקא לדעת

הקהל, אלא למקבלי החלטות. דוגמאות רבות מצביעות על כך שהן מנהיגים אזרחיים והן מנהיגים צבאיים נוטים להפריז בנוגע לחוסר נכונותו של הציבור לאבדות, ואילו במציאות, בתנאים מסוימים, הציבור עשוי להיות דווקא סובלני יותר לאבדות מאשר מקבלי החלטות.¹⁰ למשל מחקר של אריק לרסון מ-1996 מצא כי הציבור האמריקני אינו רגיש לאבדות יותר משהיה במהלך מלחמת העולם השנייה.¹¹ יתרה מכך, שוורץ מצא במחקרו כי במלחמות קוריאנה ווייטנאם, לא זו בלבד שהציבור האמריקני לא רצה לסגת, אלא אף תמך בהשלמת העימותים כדי לסיימם במהירות ובהצלחה.¹² חוקרים אחרים הוסיפו על כך שלמעשה, תמיכתו של הציבור האמריקני במלחמה מושפעת רבות מתמיכת האליטות - אם קיים קונצנזוס בקרב האליטות בדבר תמיכה במלחמה, גם הציבור יתמוך בה, ולהפך.¹³ בעבודת הדוקטורט שלי מיפיתי את המשתנים המרכזיים שעשויים לרכך את רישומו של היקף הנפגעים על דעת הקהל, ולהעלות את הנכונות להקרבה: תפיסת האיום, משך המלחמה, שימוש באמצעים צבאיים המפחיתים את היקף הנפגעים והערכת סיכויי ההצלחה במלחמה.¹⁴

יש נטייה ללמוד מאירועים שהייתה להם השפעה עמוקה, שהתרחשו לאחרונה, שנצפו ממקור ראשון ושהתרחשו בתקופה מעצבת בחייו של המנהיג. לקחים הנלמדים מניסיון אישי צפויים להיות דומיננטיים במיוחד בתהליך קבלת החלטות

המקרה האמריקני - השפעת "סינדרום וייטנאם" על ניהול "סופה במדבר"

וייטנאם, באופן מיוחד, נחרתה בזיכרון כמלחמה שהציבה מעל כל מחלוקת את הידיעה הברורה שהציבור האמריקני לא יתמוך במלחמה ממושכת ומרובת נפגעים המרוחקת מהמולדת.¹⁵ ניתוחו של חוקר היחסים הבין-לאומיים ג'ון מולר את התמיכה הציבורית במלחמות קוריאנה ווייטנאם, נחשב כמחקר החשוב והמשפיע ביותר על גישות הציבור האמריקני כלפי המחיר האנושי של עימות צבאי. לטענת מולר, תמיכתו של הציבור האמריקני במעורבות במלחמות אלה ניתנת להסבר באופן פשוט: ככל שמספר הנפגעים עלה, כך צנחה התמיכה הציבורית במלחמה.¹⁶ בהתחשב באורכן ובהיעדר ההכרעה במלחמות קוריאנה ווייטנאם, המספר הגואה של נפגעים בקרב הכוחות האמריקניים במשך הזמן הפך לבלתי נסבל בקרב הציבור האמריקני ולמקור לתסכול.¹⁷ בשל כך, מקבלי החלטות בארצות-הברית בעידן שלאחר מלחמת וייטנאם נרתעו משימוש בכוח, ואפיינה אותם רגישות יוצאת דופן לנושא הנפגעים, עד כדי כך שלהגנת הכוח נודע ערך רב יותר מאשר להשלמת המשימה.¹⁸

אף שבעקבות מלחמת וייטנאם נרתעה ארצות-הברית באופן כללי ממצעים צבאיים בקנה מידה גדול, היא בכל זאת ערכה כמה התערבויות צבאיות מאז אמצע שנות ה-70 של המאה הקודמת, כולל משימות בלבנון, גרנדה ופנמה. מאידך, משימות אלה מחוירות בהשוואה לעומק המעורבות האמריקנית במפרץ הפרסי בשנות ה-90 המוקדמות.¹⁹ מבצע "סופה במדבר", שנועד להוציא את כוחות הפלישה העיראקיים

מפגינים מול הפנטגון נגד המלחמה בווייטנאם. למלחמה הייתה השפעה עמוקה על שחקני מפתח בתהליך הפוליטי האמריקני, שהיו נחושים לא לחזור על הטעויות של שנות ה־60. צילום: pixabay

שמפקדי הצבא הבכירים היו צריכים להפגין בווייטנאם.²⁴ פאוול המשיך להתנגד ליציאה למלחמה ותמך בהמשך הטלת הסנקציות הכלכליות על עיראק גם לאחר שפקע ב־16 בינואר האולטימטום שהוצב לחוסין, וארצות־הברית יצאה למלחמה ללא תמיכתו.²⁵

בהתחשב באורכן ובהיעדר ההכרעה במלחמות קוריאה ווייטנאם, המספר הגואה של נפגעים בקרב הכוחות האמריקניים במשך הזמן הפך לבלתי נסבל בקרב הציבור האמריקני ולמקור לתסכול

ניכר כי טראומת וייטנאם השפיעה גם על גישתו של מזכיר המדינה ג'יימס בייקר ועל תפיסתו את כושר העמידה של הציבור האמריקני. בריאיון שנערך עימו באמצע אוקטובר 1990 טען: "למדנו מהניסיון בווייטנאם כי תמיכת הציבור האמריקני, כפי שבאה לידי ביטוי באמצעות 535 נציגים בקונגרס, היא חיונית".²⁶ מזכיר ההגנה דיק צ'ייני העיד אף הוא על ההשלכות של טראומת וייטנאם בקרב מקבלי החלטות באותה תקופה: "מפקדי צבא מסוימים חוששים כי מה שקרה בווייטנאם יחזור על עצמו [...] אותם מפקדים בכירים חוו את הניסיון של הנהגה פוליטית שאינה ניצבת מאחוריהם בכל כוחה, ואינה מוכנה לקבל החלטות קשות כדי לאפשר להם לעשות את העבודה".²⁷

מכווית ב־1991, נחשב למשימה הצבאית האמריקנית החשובה ביותר מעבר לים - בין המלחמה בווייטנאם להתערבות באפגניסטאן שהחלה בתגובה למתקפות הטרור של 2001 - ועל כן משמש מקרה בוחן חשוב להדגמת ההשפעה של שיקול הנפגעים על ההתמודדות עם אימים מאז מלחמת וייטנאם.²⁸ למלחמה הייתה השפעה עמוקה על שחקני מפתח בתהליך הפוליטי האמריקני, שהיו נחושים לא לחזור על הטעויות של שנות ה־60. להשקפתם, לקחי וייטנאם הכתיבו שימוש מכריע ומהיר בכוח כדי להשיג בזהירות מטרות מדיניות מוגבלות.²⁹ דוגמה לכך ניתן למצוא בעמדותיו של יו"ר המטות המשולבים דאז, קולין פאוול, כלפי מלחמה במפרץ. מתוקף מעמדו מילא פאוול תפקיד מכריע הן בהגדרת התגובה לתוקפנות העיראקית והן בהגדרת התנאים לסיום המלחמה. אלא שפאוול, כמו מרבית אנשי הפיקוד האמריקני הבכיר בשנות ה־90, נשא עימו את הטרואמה של מלחמת וייטנאם, שבה שירתו כקצינים צעירים וראו כיצד היא מחוללת פילוג בצבא, בממשל ובחברה.³⁰ בזיכרונותיו אף כינה את עצמו "רוח הרפאים של וייטנאם".³¹

כבר בדיון הראשון של ממשל בוש בדבר התגובה הרצויה לפלישת עיראק לכווית, שאל פאוול את הנשיא ואת חברי הקבינט אם נכון לצאת למלחמה כדי לשחרר את כוויית. בשבועות הבאים אף ארגן אופוזיציה לשימוש בכוח בקרב חברי ממשל בוש. מבחינת פאוול, בכך הפגין את העצמאות

חיילי מילואים במלחמת לבנון השנייה. במהלכה הגיעה לשיאה הרתיעה מהסתבכות מחודשת בבוץ הלבנוני. צילום: דו"ץ

כן אתה יודע שאתה הולך להעניק לו תמיכה מוחלטת [...] אל תשלח חיילים למשימה אם אתה מתכוון להגיד למפקדיהם מה הם אינם יכולים לעשות".³¹ צילה של וייטנאם הנחה גם את מפקדי הצבא האמריקני, בייחוד מפקדי כוחות האוויר, בהכנותיהם ללחימה במזרח התיכון.³² גנרל צ'ארלס (צ'אק) הורנר, ששימש כמפקד כוחות האוויר של הקואליציה, הודה כי חשש זה השפיע מאוד על מקבלי ההחלטות בתכנון ובביצוע המבצע האווירי, וכי ניתנה עדיפות להימנעות מנפגעים על פני אפקטיביות צבאית, מפני ש"זה היה הדבר הנכון לעשות מבחינה מוסרית".³³ עדות נוספת להשפעה הרבה שהייתה למלחמת וייטנאם על תכנון המבצע ניתן לראות בעובדה שקולונל ג'ון וורדן, ראש תא תכנון אווירי בפנטגון, וצוותו, כינו את טיוטת תוכניתם למערכה נגד עיראק "רעם מידי", כינוי שהיה למעשה מעין מחזור של מבצע "רעם מתגלגל", אחת המערכות המוקדמות בווייטנאם.³⁴ המלחמה התחילה עם התקיפה וההשמדה של ההגנה האווירית העיראקית.³⁵ מטוסי הקואליציה תקפו בגובה רב, מעל הטווח של מרבית מערכות ההגנה האווירית העיראקית. מחד, היה בכך כדי להגביר את שרידות מטוסי הקואליציה. מאידך, היו השלכות על הדיוק של הפגיעות. החשש מנפגעים אף השפיע על בחירת המטרות - אף שבגדאד היו מטרות קריטיות רבות, נעשה שימוש רק במטוסי F-117 ובטיילי טומהוק.³⁶ דרך פעולה זו מתכתבת עם אמירתו של גנרל צ'אק הורנר במלחמה, שטען

גם הנשיא בוש האמין כי הכוח הצבאי האמריקני נוהל באופן שגוי להחריד בווייטנאם, ולמרות נחישותו להגיב לתוקפנותו של נשיא עיראק צדאם חוסין - הוא דגל בשימוש בכוח כמוצא אחרון.²⁸ בוש העיד על כך ביומנו: "לא רציתי לחזור על הבעיות של מלחמת וייטנאם, שנבעו מכך שהמנהיגות הפוליטית התערבה במבצעים הצבאיים. הייתי נחוש להימנע מניהול הצבא ברמת המיקרו".²⁹ עם זאת, הוא דרש מהצבא להימנע בכל מחיר מ"וייטנאם נוספת". להתמקדותו הייתה השפעה על אסטרטגיית הקואליציה, הן בהגדרת המטרות והן בבחירת האסטרטגיה שנועדה להשיג את המטרות הללו. כך, התעקש הממשל שהמטרה העיקרית תהיה שחרור כוית ולא שינוי המשטר בעיראק, בין היתר לנוכח העובדה שהאחרונה תצריך מלחמת גרילה ממושכת בתוואי שטח קשה ובתנאים פוליטיים לא נוחים, ומשום כך תהיה כרוכה בסיכון לשקיעה בביצה נוסח וייטנאם.³⁰

כדי לצמצם את מספר הנפגעים של הכוחות האמריקניים במהלך המלחמה קיבל בוש את המלצת יועציו הצבאיים, לשגר לאזור כוחות גדולים ולנצל את העליונות הטכנולוגית של הצבא האמריקני. הבנייה האיטית של הכוחות והמגבלות שהוטלו על המבצעים האוויריים בדרום מזרח אסיה, המחישו לו את הסכנה הטמונה בפעולות מעטות מדי ומאוחרות מדי. בריאיון ציין בוש את לקחי וייטנאם: "לעולם אל תילחם מלחמה עם יד אחת קשורה לאחור. לעולם אל תשלח ילד לקרב אלא אם

רובע הדאחיה בבירות, לאחר התקיפה של חיל האוויר במלחמת לבנון השנייה. במחקרים רבים נטען כי הסטנות הדרג המדיני והדרג הצבאי מלבצע מהלך קרקעי רחב נבעה מרגישות מוגזמת לחיי חיילים. צילום: בטאון חיל האוויר 230

בהתאם למדיניות זו, הגישה לשדה הקרב הוגבלה, וכל הכתבים שהורשו להיכנס היו כפופים לצנזורים הצבאיים בושינגטון או בשטח ונדרשו להעביר אליהם לפני כל פרסום עותק לבדיקה. הפנטגון שלט באופן מוחלט על דיווחי התקשורת. הפצות מוצלחות שתועדו נראו כמו משחקי וידאו ויצרו את הרושם כי המלחמה הייתה "נקייה", פשוטה ונוהלה בדייקנות. כדי להסתיר מהציבור את מחיר המלחמה הוגבל אפילו הסיקור של חזרת ארונות הנופלים. "זה בסדר שתמות עבור ארצך", טען הפובליציסט ג'יימס מקרטני, "אולם הפנטגון לא רוצה שאיש ידע על כך".⁴¹

ב־28 בפברואר, שישה שבועות אחרי פתיחתו של המבצע ומאה שעות בלבד לאחר פתיחתה של המערכה הקרקעית, הכריז הנשיא בוש כי בעלות הברית יפסיקו את פעילותן הקרבית ההתקפית בתוך שלוש שעות.⁴² החלטה זו של בוש זכתה לביקורת רבה, שלפיה ההזדמנות להדיח את חוסין - הוחמצה.⁴³ מלבד המשך הסבל לעם העיראקי כתוצאה מאי סילוקו של חוסין מהשלטון, הסיום המהיר של המבצע אף הביא להשלכות על כושר ההרתעה של ארצות הברית בעיני חוסין, אשר לתפיסתו, ארצות הברית לא הייתה מוכנה לקבל על עצמה את הסיכונים הכרוכים בפלישה לעיראק. כפי שהסביר לחוקריו לאחר לכידתו ב־2003, הוא הסיק כי אמריקה היא בבחינת "נמר של נייר" ופירש את החלטתו של בוש שלא להיכנס לבגדאד כהוכחה לניצחונו.⁴⁴

בפברואר 1991 כי המשך התמיכה הציבורית האמריקנית תלוי בעיקר ביכולת לפעול ולשמור על שיעור אבדות "נמוך מן המצופה".³⁷

למעשה, הביטוי "אין מטרה ששווה להקריב מטוס עבורה" מבטא את הגישה שרווחה במלחמה. הפסקת ההתקפות באור יום על בגדאד לאחר הפלתם של שני מטוסי F-16 ב־19 בינואר, וההימנעות משיגור מטוסי A-10 לתקיפות על משמר הרפובליקה לאחר ששניים מהם הופלו ב־15 בפברואר, חשפו רגישות לנפגעים, שהייתה כמעט ללא תקדים בתולדות הצבא האמריקני.³⁸

לנוכח החשש שרווח בממשל בוש כי בדומה למה שהתרחש סביב מלחמת וייטנאם, הסיקור התקשורת יוביל לדמורליזציה, פעלה התקשורת במהלך המבצע תחת כללי צנזורה מחמירים יותר מבמהלך מלחמת העולם השנייה. עוד ב־10 באוגוסט 1990 פרסם הפנטגון מזכר ("Annex Foxtrot") המתווה את המדיניות הצבאית כלפי מידע ציבורי. מקורה של מדיניות זו בהחלטתם של בכירי הממשל, בהם בוש, לנהל את זרימת המידע באופן שיקדם את המטרות הפוליטיות של המבצע וימנע חזרה על טעויות שנעשו בווייטנאם.³⁹ החלטה זו נבעה מהתפיסה הרווחת שלפיה התקשורת האמריקנית הביאה לתבוסה בווייטנאם הן מפני שהביאה לציבור ידיעות קשות והן מפני שהתנגדה להמשך הנוכחות בווייטנאם, ועל כן לא ניתן לבטוח בה שתתמוך בממשל במעורבותו במפרץ.⁴⁰

ניכר כי מספר הנפגעים הנמוך במהלך "סופה במדבר" מחק את טעמה המר של מלחמת וייטנאם אצל קובעי המדיניות בארצות-הברית ושב וגרם לשימוש בכוח להיות קל הרבה יותר לעיכול, אם כי באופן מוגבל. במהלך העשור העוקב נשלחו חיילים אמריקנים לצפון עיראק, לסומליה, להאיטי, לבוסניה ולקוסובו. מלחמות קטנות אלה התבררו כמפתות במיוחד מפני שמעטים מקרב הכוחות האמריקניים נהרגו, אם בכלל, וכאשר ארצות-הברית בכל זאת איבדה חיילים, כפי שאירע בסומליה ב-1993, היא פשוט נסוגה. תוצאתה של סלידה זו מפני נפגעים הייתה, שארצות-הברית נרתעה מעימותים מסוככים, שבהם היו מסתכנים כוחות קרקעיים אמריקניים בספיגת אבדות קשות. בדומה לבריטניה במאה ה-19, השיגה ארצות-הברית "שליטה עולמית בזול", ולא הייתה מוכנה לשלם מחיר גבוה מדי בדם אמריקני כדי לשמור על שליטתה.⁴⁵

המקרה הישראלי - השפעת "סינדרום לבנון" על ניהול מלחמת לבנון השנייה

לאחר מלחמת לבנון הראשונה ניכרו ביתר שאת סימנים לכך שהלגיטימיות לשימוש בכוח הולכת ופוחתת, הן בקרב החברה הישראלית והן בקרב מנהיגיה.⁴⁶ לאחר היערכות צה"ל ברצועת הביטחון פעולת צה"ל הפכה בעיקרה להגנתית:⁴⁷ הוקמה שרשרת מוצבים שנפרסו לאורך "הקו האדום" (הקו הצפוני של רצועת הביטחון), שרובם נתפסו על-ידי צד"ל ומיעוטם על-ידי צה"ל, והונחו מארבים חודרים באזורים "מועדים". מערך זה שהתאפיין בתפיסתו הפסיבית, נועד לשרת את התכלית העליונה של רצועת הביטחון - מניעת פגיעה ביישובי הצפון. כמו כן, שיקף מערך זה את התפיסה הישראלית, שהעדיפה פעילות סיכולית על פני פעילות מנע התקפית העלולה להביא להחרפת העימות.⁴⁸

כדי לצמצם את מספר הנפגעים של הכוחות האמריקניים במהלך המלחמה קיבל בוש את המלצת יועציו הצבאיים, לשגר לאזור כוחות גדולים ולנצל את העליונות הטכנולוגית של הצבא האמריקני. הבנייה האיטית של הכוחות והמגבלות שהוטלו על המבצעים האוויריים בדרום מזרח אסיה, המחישו לו את הסכנה הטמונה בפעולות מעטות מדי ומאחרות מדי

בראשית שנות ה-90, בהשראת המערכה האווירית המוצלחת שניהלה ארצות-הברית בעיראק במלחמת המפרץ הראשונה,⁴⁹ הוחל בעיצובה של התפיסה שלפיה "הדגש יהיה על אש ולא על תמרון, על נטרול האויב ולא על הכרעתו באמצעות כיבוש שטח".⁵⁰ הצורך בתפיסת הפעלה חדשה נבע מן ההכרה כי השינויים האסטרטגיים שחלו בזירה מחייבים מחשבה מחודשת בכל הקשור לבסיס הקונספטואלי של הפעלת צה"ל.⁵¹ צורך זה נבע בחלקו מההכרה כי החברה הישראלית עוברת תהפוכות ניכרות שחלקן בעלות השלכות מעשיות עבור צה"ל. אפשר לראות דוגמה לכך במעבר לשלב הפוסט-הרואי בתרבות המערב, שבמסגרתו פחתה במידה ניכרת נכונותם של האזרחים להילחם ולהקריב את חייהם בהיעדר כורח חד-משמעי.⁵²

משה (צ'יקו) תמיר מתאר בספרו את השפעת הלחץ הציבורי על מאבקו המתמשך של צה"ל בחזבאללה בשנות ה-90: "בניגוד לחזבאללה, שהראה נחישות ארוכת שנים להמשיך לחדור לשטח גם כאשר ספג נפגעים, הייתה פעילות כוחותינו תלויה תוצאה. כאשר ספגנו נפגעים, הופסקה הפעילות כמעט לחלוטין, וכאשר הצלחנו, הוגברה הפעילות [...] מידת הסיכון שהיה צה"ל מוכן ליטול הייתה תלויה לא מעט בהלך הרוח הציבורי באותה תקופה".⁵³

בין השנים 1997-2000 חלה עלייה במספר הנפגעים הישראלים כתוצאה ישירה או עקיפה מהעימות מול חזבאללה. ב-1997 עמד מספר הרוגי צה"ל על 100, לאחר שבאסון המסוקים (דצמבר 1997) נספו 73 חיילים.⁵⁴ אירוע זה אומנם לא התרחש במסגרת עימות ישיר מול חזבאללה, אך הייתה לו השפעה עצומה על נכונותו של הציבור הישראלי להמשיך לספוג את המחיר שגבתה נוכחות צה"ל בדרום לבנון.⁵⁵ הדיון הציבורי והפוליטי בסוגיה זו הלך והתרחב, והיה לאחד הנושאים המרכזיים שהועלו במסגרת מערכת הבחירות של 1999.⁵⁶ במהלך שנה זו הסלים חזבאללה את פעילותו וביצע למעלה מ-1,500 פעולות צבאיות נגד יעדי צה"ל באזור רצועת הביטחון. מצב זה הוביל להעצמת האמירות הפוליטיות המסתייגות של רבים בציבור הישראלי, והתוצאה הייתה החלטה מדינית על נסיגה חד-צדדית מלבנון, שבוצעה במאי 2000.⁵⁷

האסטרטגיה הישראלית בזירה הלבנונית מאז הנסיגה התבססה על "הכלה":⁵⁸ מזעור הנזק של התקפות חזבאללה, ונקיטת טקטיקה של תגמול מוגבל כדי להימנע מעימות כולל עם הארגון.⁵⁹ הנימוקים לכך היו: הימנעות מפתחת חזית נוספת לזו הפלסטינית, אשר הטילה באותה עת מעמסה כבדה על הכוחות הסדירים ועל כוחות המילואים של צה"ל;⁶⁰ שאיפה להמשיך את השגשוג הכלכלי בצפון ולשמור על שלוות תושבי הגליל, שהיו נתונים שנים לא מעטות תחת מטר התקפות; וחשש משיבה ל"בוץ הלבנוני".⁶¹ לטענת אלוף (מיל') משה קפלינסקי, "במרכז תפיסה זו עמד העיקרון של 'שב ואל תעשה' [...] ביטחון חיילי צה"ל הוגדר כחשוב מכל".⁶² עדות למדיניות הפסיבית שנקטה בשנות הכלה ניתן למצוא בהגדרת המשימות לעוצבת הגליל, המופקדת על הגזרה הלבנונית: אחת מהן היא "מניעת הצלחות מהאויב".⁶³

נראה כי הרתיעה מהסתבכות מחודשת בבוץ הלבנוני הגיעה לשיאה במהלך מלחמת לבנון השנייה. במאמרים ובמחקרים רבים שנכתבו לאחר מלחמת לבנון השנייה נטען כי הססנות הדרג המדיני והדרג הצבאי מלבצע מהלך קרקעי רחב, שהיה עשוי לצמצם את מספר הרקטות שנורו על אזרחי ישראל, נבעה מרגישות מוגזמת לחיי חיילים.⁶⁴ טענה זו באה לידי ביטוי גם בדו"ח ועדת וינוגרד: "בדרג המדיני והצבאי הייתה רתיעה גדולה ממהלך קרקעי רחב שיכלול כיבוש, וזו לוותה באמונה כי לא רק עדיף, אלא אף ניתן להגיע להישגים צבאיים משמעותיים באמצעות 'כתישה' ממושכת באש מנגד בלבד".⁶⁵ לטענת הסוציולוג הצבאי פרופ' גיל לוי, רמת הלגיטימיות הנמוכה של הכנסת כוח קרקעי ללבנון, באופן שיחייב גם את שילוב המילואים, עמדה לנגד עיניהם של מקבלי ההחלטות ביולי 2006.

הרמטכ"ל רא"ל דן חלוץ היה מודע לקושי זה יותר מהדרג המדיני הבכיר,⁶⁶ ולפיכך קבע נחרצות כי ישראל הולכת לקראת מערכה באש, כלומר, לחימה המבוססת על הפעלת אש מרחוק

משלים, "משקל נוצה", שבמהלכו תקף חיל האוויר את כל הרקטות קצרות הטווח בדרום לבנון שידע על קיומן.⁸³ אלא שעל אף הישגי הלחימה הרבים במהלך השבוע הראשון למבצע האווירי, הלכה וגברה ההבנה כי אין די בכך לצורך השגת היעדים השאפתניים שהוצבו:⁸⁴ החזרת החיילים החטופים ללא תנאי, החלת ריבונותה של ממשלת לבנון על כל דרום לבנון, פריסת הצבא הלבנוני לאורך הגבול עם ישראל, הקמת כוח רב-לאומי בדרום לבנון ופירוק חזבאללה מנשקו.⁸⁵ ההצעה לפעילות קרקעית מוגבלת, בשיטה של פשיטות ולא השתלטות, התגבשה בין 15-18 ביולי.⁸⁶ בישיבת הממשלה שנערכה ב-16 ביולי הבהיר חלוץ כי "שאלת הכניסה הקרקעית עומדת כל הזמן כצל מעלינו [...] אנחנו עושים את כל המאמץ המבצעי על-מנת שלא תתרחש".⁸⁷ בהתכנסות פורום עיצוב במטכ"ל באותו היום נימק את התנגדותו: "מהלך קרקעי הוא המקום שבו נוצרת הזדמנות שנשאיר חיילי צה"ל הרוגים בתוך לבנון [...] אם נשים חטיבה בסגנון עזה, נשאיר שם מאה חיילים [...] הציבור לא אוהב את הכניסה ללבנון כי המדיה לא אוהבת את זה, כי העולם לא אוהב את זה".⁸⁸ הסיכום היה שיש לבצע מהלכים מוגבלים בלבד אל מול מוקדי הכוח המזוהים של חזבאללה בדרום לבנון, מתוך כוונה להימנע ככל האפשר ממהלך רחב.⁸⁹

ניכר כי הרצון לצמצם את מספר הנפגעים בכל מחיר, מביא באופן פרדוקסלי להארכת משך המלחמה, ובמקרים מסוימים אף מוביל למלחמה נוספת. בסופו של דבר, שתי האפשרויות מניבות את התוצאות שמקבלי ההחלטות מנסים למנוע מלכתחילה: נפגעים רבים, שחיקת כושר העמידה החברתי ופגיעה בכושר ההרתעה

הקרב בבנת ג'ביל שנערך ב-26 ביולי במהלך מבצע "קורי פלדה 2", ואשר בו נפלו שמונה חיילים, בישר את תחילת הסוף של הקונספציה האווירית בצמרת צה"ל.⁹⁰ במהלך הופעתו בפני "פורום השבעה"⁹¹ באותו היום המליץ חלוץ על היערכות למהלך קרקעי רחב יותר, שיכלול שתיים-שלוש אוגדות. עם זאת, העלה נימוקים המבהירים מדוע לטעמו פעולה זו אינה רצויה.⁹² הדיון שהתפתח בעקבות המלצה זו הציף את ההתנגדות העזה למהלך קרקעי מצד מרבית משתתפי הפורום, לרבות שר הביטחון פרץ וראש הממשלה אולמרט, שסיכם את הדיון כך: "ראש הממשלה מתנגד למהלך קרקעי משום המחיר הלאומי, המחיר בחיי אדם ושיבוש אורחות החיים הצפויים, לעומת ההישג הצפוי ממהלך קרקעי".⁹³ ב-31 ביולי כבר היה ברור שגם הפשיטות הקרקעיות המוגבלות על יעדים סמליים אינן מניבות את התוצאה המיוחלת, ועל כן אושרה תוכנית "שינוי כיוון 8" על-ידי הקבינט, לאחר שהדרג הצבאי הבכיר ביקש מהדרג המדיני לממש את יכולותיו של הצבא ולהגיע עד נהר הליטני בכוחות גדולים, כדי לטהר את תשתיות הטרור באזור.⁹⁴ ואולם התוכנית שאושרה הוגבלה למהלך קרקעי שבו יופעלו לצד הכוחות הסדירים גם כוחות מילואים, אך בלי להתקרב לנהר הליטני. הרעיון המרכזי של התוכנית היה כיבוש שטח המכונה מב"ם - מרחב ביטחוני

בעיקר באמצעות חיל האוויר וארטילריה.⁶⁷ האפשרות של גיוס מילואים לא עמדה על הפרק, והרמטכ"ל הבהיר כי אפילו חציית הגבול ברמה הטקטית מחייבת מבחינתו מחשבה. בעקבות אסון הטנק שעלה על מטען ביום החטיפה אף הודיע חלוץ כי אין בכוונתו לאשר כניסות לשטח לבנון.⁶⁸ בריאיון לאחר המלחמה טען אלוף (מיל) איל בן-ראובן, שמונה בזמן המלחמה כסגן לאלוף פיקוד הצפון, שחלוץ "רצה שנפתור את הכול באש ממטוסים ומסוללות".⁶⁹

ניתן למצוא הסיבה לרתיעתו הממושכת של חלוץ ממהלך קרקעי רחב בריאיון שהעניק לאחר המלחמה, ובו טען כי "אם יש דבר שהעסיק אותי יותר מכול לאורך הלחימה בחזבאללה, אלה חיי אדם".⁷⁰ גם בספרו האוטוביוגרפי הוא חזר על טענה זו: "כבר מתחילת המלחמה היה ברור שאין רצון להגיע למהלך קרקעי רחב, זאת מתוך הערכת מחירו הלאומי ביחס לתועלת הצפויה. הניסיון שנצבר בלבנון במשך 18 שנים (1982-2000) היווה עדות מוצקה למחירים הגבוהים ששולמו, כשרק תועלת מועטה בצדם [...] הערכתי שכניסה קרקעית ללבנון עלולה להימשך זמן רב ולהביא אותנו, שנית, להיתקעות בלבנון שמשכה בלתי ידוע. גם נושא המחיר עמד לנגד עיניי: מהלך קרקעי רחב בלבנון היה עולה במחיר קורבנות רבים לשני הצדדים".⁷¹ חלוץ התמיד בהתנגדותו לפעילות קרקעית רחבת היקף כמעט עד סופה של המלחמה:⁷² ארבעה שבועות חלפו עד שהרמטכ"ל הציג בפני הממשלה תוכנית לכניסה קרקעית מלאה והתנייב מאחוריה במלוא כוחו.⁷³

הדרג המדיני אחז בגישה זהה לזו של הרמטכ"ל חלוץ: כבר בתום יום הלחימה הראשון היה ברור שהגישה המועדפת על ממשלת אהוד אולמרט היא הסתמכות בלעדית על מתקפות באש מנגד. אף שבידי הצבא הייתה תוכנית תגובה שעוצבה במיוחד לתרחיש מהסוג הזה, ההנהגה לא הייתה נלהבת ליישמה בשל הסבירות הגבוהה לנפגעים בקרב חיילי צה"ל.⁷⁴ בהשראת הדרג הצבאי, רבים בדרג המדיני נשבו ברעיון המפתה כי ניתן להכריע מלחמות באמצעות "כתישה" ממושכת באש מנגד בלבד, כמעט ללא סיכון לחיילים.⁷⁵ לתפיסתם, בצדק או שלא בצדק, הציבור הישראלי לא היה מסוגל לשאת את האבדות הרבות הכרוכות במהלך קרקעי רחב, בייחוד לאחר 18 שנות המעורבות הישראלית בלבנון, שגבו יותר מאלף חללים.⁷⁶ כראיה לכך, טען שר הביטחון עמיר פרץ בפני ועדת וינוגרד כי "הטראומה של מלחמת לבנון והבוץ הלבנוני עמדו באוויר בכל הדיונים שהיו בקבינט",⁷⁷ ואולמרט אף העיד כי "בדמינוי ראיתי איך הביצה הלבנונית החדשה סוגרת עלינו כמו הישנה".⁷⁸ מפקד אוגדה 91 בזמן המלחמה, תא"ל גל הירש, מאשש את הדברים בטענתו כי "במשך זמן ארוך לא הייתה כוונה להיכנס לפעילות קרקעית-יבשתית. בכלל היה חשש להיכנס ל'בוץ הלבנוני' כטראומה של שנים ארוכות. חשש מדעת הקהל שאינה מוכנה לכך, חשש מנפגעים. כמו אוזניי שמעתי אמירות כאלה ממנהיגים באזרחי ובמדים".⁷⁹

בהתאם לכך, בישיבת הממשלה שנערכה ב-12 ביולי 2006 ושהכריעה פה אחד על יציאה למלחמה, התנגדו באופן נחרץ עשרה מתוך 12 חברי הקבינט⁸⁰ לפעולה קרקעית, כשהם קולעים בכך גם לדעתו הנחרצת של הרמטכ"ל.⁸¹ בליל 13/12 ביולי יצא לדרך מבצע "משקל סגולי" - תקיפה אווירית נרחבת של עשרות מטרות, רובן מחסני תחמושת ומשגרים לטווח בינוני וארוך של חזבאללה.⁸² באותו לילה אף החל מבצע

מטוסי תקיפה "סטריוק איגל" (F15E) לפני תחילת מבצע "סופה במדבר". המבצע הדגים היטב את ההשפעה של שיקול הנפגעים על ההתמודדות עם איומים. צילום: ויקיפדיה

אותה מלחמה ממושכת, אולם גם כשכבר הכריעו מקבלי ההחלטות ופסקו בעד יציאה למלחמה, תפיסה שגויה זו המשיכה לעצב את ההכנות לקראתה, את אופן ניהולה ואף את אופן סיומה. משני מקרי המבחן שנסקרו כאן עולה כי הרצון להימנע מנפגעים בשל החשש מדמורליזציה בא על חשבון הישגים במלחמה: במקרה האמריקני, החשש מנפגעים הכתיב תמרון קצר והימנעות מניצול ההזדמנות להדחתו של צדאם חוסין. בדיעבד, החלטה זאת הביאה כמה שנים לאחר מכן לפלישה לעיראק ולהתבוססות ארוכת שנים בבוץ העיראקי על כל השלכותיה, כולל הרוגים רבים, ממנה ניסו להימנע במהלך "סופה במדבר".

במקרה הישראלי - החשש מנפגעים הכתיב נקיטת שיטות פעולה שהיה ברור כי אין בהן כדי להפסיק את ירי הרקטות קצרות הטווח על הצפון, וגם כשכבר הוחלט על יציאה לתמרון קרקעי - זה היה בבחינת מעט מדי ומאוחר מדי. לנוכח זאת, ניכר כי הרצון לצמצם את מספר הנפגעים בכל מחיר, מביא באופן פרדוקסלי להארכת משך המלחמה, ובמקרים מסוימים אף מוביל למלחמה נוספת. בסופו של דבר, שתי האפשרויות מניבות את התוצאות שמקבלי ההחלטות מנסים למנוע מלכתחילה: נפגעים רבים, שחיקת כושר העמידה החברתי ופגיעה בכושר ההרתעה.

למידה מניסיון העבר לשם טיוב תהליך קבלת ההחלטות בעתיד היא ללא ספק נחוצה, אולם בכל האמור בדבר נכונות החברה להקרבה, יש לזכור כי היא מושפעת בעיקר משיקולי עלות-תועלת רציונליים - כמו למשל הישג שהמלחמה טומנת בחובה, תפיסת האיום ומטרות המלחמה. היעדר הישגים - הוא זה שמוביל בסופו של דבר לתחושת חמיצות בקרב הציבור, להרגשה של חוסר טעם בהמשך הלחימה, וכפועל יוצא מכך - לדמורליזציה.

ההערות למאמר זה מתפרסמות בסוף הגיליון.

מיוחד, 70 קילומטרים רוחבו וכשישה קילומטרים עומקו. צמצום ירי הקטיושות כבר היה מוגדר בשלב זה כאחד מיעדי הלחימה, אולם התוכנית לא סיפקה עבורו מענה כיוון שמרחבי השיגור העיקריים היו מחוץ למב"ם.⁹⁵

בין 3-10 באוגוסט בוצעה התוכנית, שבמהלכה נכנסו שלושה צוותים חטיבתיים מיוחדים מחטיבות הנח"ל, הצנחנים וגולני לצורך תפיסת שטחים שולטים ופגיעה במחבלים.⁹⁶ ב-4 באוגוסט שוב העריך ראש אמ"ן, אלוף עמוס ידלין, כי הדרך היחידה למגר את הקטיושות היא בעזרת מהלך קרקעי משמעותי. כאשר שאל תא"ל עידו נחושתן מדוע צה"ל לא המליץ על מהלך קרקעי נרחב עד אותה שעה, השיבו הרמטכ"ל וראש אמ"ן ש"החברה הישראלית לא הייתה מוכנה לקבל כניסה ללבנון ב-12 ביולי".⁹⁷ ב-6 באוגוסט אושרה לבסוף - לאחר יותר משלושה שבועות של לחימה - תוכנית "מי מרום".⁹⁸

הירי הבלתי פוסק מלבנון, כמו גם הלחץ הציבורי לכניסה קרקעית מסיבית,⁹⁹ הביאו לבסוף את ראש הממשלה להכרה כי רק היכולת להפסיק את הירי "היא המגדירה את הלחימה הזו לתוצאה חיובית או שלילית".¹⁰⁰ לפיכך, ב-8 באוגוסט הוחלט על הרחבת המערכה באמצעות מהלך קרקעי גדול בדרום לבנון, שנועד לשתק את ירי הרקטות קצרות הטווח. לשם כך גויסו שלוש אוגדות מילואים.¹⁰¹ המהלך הקרקעי החל להתבצע רק בליל שבת 12/11 באוגוסט, והוא נפסק טרם השלמתו, עם קבלת החלטת מועצת הביטחון וכניסת הפסקת האש לתוקפה בבוקר 14 באוגוסט.¹⁰²

סיכום

במאמר זה נבחנו מידת השפעתה של מלחמת עבר ממושכת וטראומטית על תפיסתם של מקבלי ההחלטות, שלפיה החברה לא תעמוד במלחמה נוספת, מרובת נפגעים. תפיסה זו השפיעה על הרצון להימנע מעימותים צבאיים בשנים שלאחר

